

ВІД ІМПРЕСІОНІЗМУ ДО ПОСТІМПРЕСІОНІЗМУ: М. КОЦЮБИНСЬКИЙ ТА ЙОГО ЛІТЕРАТУРНА “ШКОЛА”

Меншій А. “Напоєні красою слів твоїх...”: “школа”

М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі: монографія. – Миколаїв : Іліон, 2016. – 580 с.

Стильовий розвиток літератури прикметний динамізмом та системним оновленням. У цьому процесі стиль як конкретно-історичне явище є ґрунтом, на якому з часом виникають художні явища, генетично пов'язані з попередніми мистецькими тенденціями, їхнім переосмисленням та збагаченням, залишаючись водночас новим естетичним феноменом. Прикладом такого поступального й еволюційного розвитку літературних стилів є імпресіонізм та постімпресіонізм. У монографії А. Меншій репрезентована концепція постімпресіонізму, базована на ґрунтовному аналізі імпресіоністичної поетики М. Коцюбинського та постімпресіоністичної парадигми представників його “школи” – Грицька Григоренка, М. Жука, В. Леонтовича, М. Могилянського, М. Чернявського, А. Головка, М. Івченка, Г. Косинки, Г. Михайличенка, В. Підмогильного, М. Хвильового, О. Гончара, Є. Гуцала, В. Дрозда, Р. Іваничука, Гр. Тютюнника, Вал. Шевчука. Отже, у поле дослідницького інтересу інтегрований значний текстовий масив української прози кінця ХІХ, ХХ й початку ХХІ ст., а також жанрово-стильові явища, ідейно-тематичні тенденції літературного процесу. Зорієнтованість на системне осмислення оригінального стильового явища, яким є постімпресіонізм, розкриття його генези й еволюції, різнобічний аналіз знакових текстів репрезентантів імпресіонізму та постімпресіонізму в широкому літературному контексті визначає актуальність і новаторський характер рецензованої монографії. Новизна праці полягає й у баченні М. Коцюбинського як основоположника літературної “школи”, що, зосібна, зумовило свіжий та незаангажований погляд на творчу спадщину письменника, проза якого, здавалося б, уже достатньо вивчена й осмислена.

Системність і комплексність аналізу досліджуваного матеріалу зумовлені рядом чинників: залученням значної кількості художніх текстів, спогадів, епістолярію, архівних матеріалів; вдалим вибором методологічних стратегій (порівняльно-історичний, типологічний, біографічний, текстологічний, інтертекстуальний, нарративний методи, принципи герменевтики та рецептивної естетики); потужною джерельною базою (список літератури містить 697 позицій) і зорієнтованістю на знакові історико-літературні, теоретичні студії вітчизняних та зарубіжних науковців (Віри Агеєвої, О. Астаф'єва, Анни Білої, І. Денисюка, М. Зерова, М. Ільницького, Ніни Калениченко, Ю. Коваліва, Михайлини Коцюбинської, Ю. Кузнецова, Лідії Мацевко-Бекерської, І. Набитовича, Д. Наливайка, В. Панченка, Ф. та В. Погребенників, Я. Поліщука, С. Пригодія, І. Франка, П. Хропка, Олександри Черненко, Ю. Шереха, Наталії Шумило, Р. Барта, М. Бахтіна, М. Германа, Г.-Г. Гадамера, Ж. Женетта, У. Еко та ін.).

Логіка наукового пошуку відображена у структуруванні монографічного дослідження. Теоретичні аспекти, пов'язані зі з'ясуванням особливостей явища літературної “школи”, художньої специфіки імпресіонізму й постімпресіонізму знайшли висвітлення в першому розділі книги (“Художні модифікації літературних шкіл”). Окрему увагу авторка приділяє розкриттю значення традиції у розвитку літературного процесу й у формуванні творчого почерку окремого письменника, з'ясуванню особливостей відродження, переосмислення

й збагачення традиції М. Коцюбинського в літературі досліджуваного періоду. Важливим є репрезентований у розділі теоретичний дискурс, що стосується проблем визначення поняття “літературна школа”, його співвідношень з іншими термінами (“стиль”, “метод”, “напрямок”, “течія”, “група”), а також генези й функціонування літературних шкіл у зарубіжному та вітчизняному контекстах (починаючи від “Плеяди” П. де Ронсара до аналогічних об'єднань ХХ ст.). На основі аналізу позицій попередників, вивчення історії розвитку та художньої специфіки літературних шкіл, А. Меншій пропонує власне вмотивоване й узагальнювальне за своєю суттю визначення досліджуваного поняття (с. 47). Новаторським аспектом рецензованої монографії є розкриття художньої природи постімпресіонізму. З'ясування джерел цього мистецького явища, простеження його еволюції, варіативності й специфіки вияву в конкретних творах, дало змогу зробити вмотивований висновок про те, що “постімпресіонізм – це літературно-мистецька стильова тенденція, що об'єднує різних за стилістичними й ідейними уподобаннями письменників, у творчості яких імпресіонізм залишив помітний відбиток” (с. 57).

Привертає увагу вдало обраний ракурс, у якому в монографії інтерпретується постать М. Коцюбинського: дослідницю цікавить насамперед явище впливості творчої індивідуальності митця, його роль як творця власної літературної школи. Такий підхід, що є цілком новаторським у контексті вже існуючих досліджень творчості М. Коцюбинського,

сприяв виходу на широкий хронологічний вимір (кінець XIX, XX, початок XXI ст.), залученню до аналізу значної кількості художніх творів, а відтак, формуванню справді цілісного бачення процесу розвитку й збагачення мистецьких явищ, які, будучи цілком самодостатніми творчими феноменами, водночас стали ґрунтом для появи нових оригінальних жанрово-стильових парадигм. Яскраво цей процес розкрито на основі аналізу доробку прозаїків межі століть (другий розділ книжки “Імпресіоністичні візії “школи” М. Коцюбинського кінця XIX – початку XX ст. (Грицько Григоренко, М. Жук, В. Леонтович, М. Могиланський, М. Чернявський)”), у творчості яких знайшли продовження мистецькі принципи М. Коцюбинського, набувши оригінальних виражень. Заслугою на схвалення те, що А. Меншій зосередила увагу саме на тих чинниках, які стали визначальними у формуванні творчої палітри як автора “Intermezzo”, так і письменників, які справедливо названі його літературними послідовниками. З-поміж таких чинників – світоглядні особливості, соціокультурні умови, ідейно-тематичні орієнтири, жанрові форми, принципи образного моделювання. Прикметною особливістю є залучення до аналізу багатьох маловідомих та маловивчених текстів, зокрема творів М. Жука, Грицька Григоренка, М. Могиланського. Використовуючи механізми порівняльно-історичного, текстологічного, біографічного, типологічного методів, орієнтуючись на герменевтичний принцип “від тексту до інтерпретації”, Аліса Меншій окреслила риси, що є спільними для творчості досліджуваних авторів: тонке відтворення настроїв і відчуттів, “потік свідомості”, лаконізм, модифікація часопросторових структур, домінування художньої деталізації, оригінальне моделювання образу природи, трансформація малих епічних жанрів. Ці ознаки, а також розширення тематичного й образного спектра (теми інтелігенції, мистецтва, міста, мотив самотності, десакарлізація образу жінки, матері, критика патріархального подружжя), дозволяють, як переконливо доводить авторка, вважати М. Коцюбинського, Грицька Григоренка, М. Жука, В. Леонтовича, М. Могиланського і М. Чернявського митцями-імпресіоністами, інтегрованими в парадигму модерної літератури. У поліфонізмі тематики прози досліджуваних авторів А. Меншій зосередила свою увагу на аналізі тем інтелігенції (“Хо”, “Сміх” М. Коцюбинського, “Несподіване”, “Ворохобня” В. Леонтовича, “Щастя” М. Могиланського, “Ніч”, “Сам зоставсь” Грицька Григоренка, “Антей”, “Кінець гри” М. Чернявського, “Тільки встати” М. Жука, “втраченого” дитинства (“Подарунок на іменини” М. Коцюбинського, “Кінець гри” М. Чернявського, “Хівря язиката”, “Один мент” Грицька Григоренка), на розкритті особливостей жіночих (“Баронесса”, “Покута” М. Могиланського, “Божевільна” Грицька

Григоренка, “Дора” М. Жука) та іонаціональних образів (“Він іде!” М. Коцюбинського, “Чи по правді?” Грицька Григоренка, “Образки з життя” М. Могиланського, “Я заробив у мого Бога”, “Мізерія”, “Комісіонер Сара Соломонівна” В. Леонтовича та ін.), а також зооморфної символіки. Авторці вдалося виокремити саме ті аспекти, які засвідчують творчу суголосність митців, їхню зорієнтованість на традиції М. Коцюбинського й, водночас, інтегрованість у сферу новаторських пошуків, позначених індивідуально-авторськими, національними й модерними тенденціями.

Актуальність творчих принципів М. Коцюбинського в літературі 1920–1930-х років переконливо засвідчує аналіз творів А. Головка, М. Івченка, Г. Косинки, Г. Михайличенка, В. Підмогильного, М. Хвильового, представлений у третьому розділі монографії (“Школа” М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі 20–30-х рр. XX ст. (А. Головка, М. Івченко, Г. Косинка, Г. Михайличенко, В. Підмогильний, М. Хвильовий)). Акцентування на показових ідейно-тематичних та образних концептах творчості М. Коцюбинського та прозаїків 1920–1930-х років дало змогу розкрити спільне й відмінне у способах трактування митцями суголосних тем і образів, увиразнити важливу роль у формуванні ідейно-естетичного дискурсу постімпресіонізму саме філософських, психологічних та морально-етичних аспектів. У цьому сенсі цілком умотивованим видається зосередження на розкритті семантичної поліфонії таких тем і мотивів, як страх (“Fata morgana”, М. Коцюбинського, “Новели дезертира” Г. Косинки), бунт (“Вальдшнепи” М. Хвильового, “Тіні нетлінні” М. Івченка), самотність (“Intermezzo”, “З глибини”, “Невідомий” М. Коцюбинського, “Червоний роман” А. Головка, твори М. Івченка та В. Підмогильного), кохання (“Лялечка”, “На камені”, “Поєдинок” М. Коцюбинського, “Шуми весняні”, “У сонячній колі” М. Івченка). На основі аналізу конкретних текстів дослідниця увиразнила важливу роль філософії екзистенціалізму у формуванні світоглядної і, відповідно, ідейно-тематичної парадигми прози А. Головка, М. Івченка, Г. Косинки, Г. Михайличенка, В. Підмогильного, М. Хвильового. Звертає на себе увагу запропонована інтерпретація повісті М. Коцюбинського “Fata morgana”, здійснена крізь призму філософських категорій, що сприяло виходу за межі традиційного, сформованого радянським літературознавством, потрактування цього хрестоматійного твору.

Аналітизм, системність і ґрунтовність наукового пошуку в руслі досліджуваної проблематики Аліса Меншій продемонструвала у четвертому розділі монографії, присвяченому з’ясуванню нарративних особливостей творчого доробку М. Коцюбинського та його послідовників – прозаїків 1960–1990-х років

“Естетична модель “школи” М. Коцюбинського в українській літературі 60–90-х рр. ХХ ст.: нарративний аспект (О. Гончар, Є. Гуцало, В. Дрозд, Р. Іваничук, Гр. Тютюнник, Вал. Шевчук)”). Важливо наголосити на обізнаності авторки монографії в такій досить непростій сфері, якою є наратологія. Вміло оперуючи термінами, залучаючи досвід зарубіжних та українських науковців (Ж. Женетт, В. Шмід, Лідія Мацевко-Бекерська, М. Ткачук, О. Ткачук, І. Папуша та ін.), дослідниця простежила позиції та ролі гетеродієгетичних і гомодієгетичних нараторів, з’ясувала особливості оповідної структури досліджуваних творів, акцентувавши на суголосності постімпресіоністичних ознак у формуванні наративного виміру художнього світу прози М. Коцюбинського, О. Гончара, Є. Гуцала, В. Дрозда, Р. Іваничука, Гр. Тютюника та ін. Важливим видається залучення до аналізу прозових творів Вал. Шевчука, які були написані в різний час і впродовж тривалого періоду не публікувалися, а, відповідно, досі не здобулися на увагу літературознавців (ідеться про збірку у двох книгах “Порослий кульбабами дворик”, видану в Тернополі 2015 р.).

Репрезентований у розділі аналіз показує, що силове поле літературної “школи” М. Коцюбинського поширене й актуалізоване в літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст., що, зокрема, демонструє прозописьмо Р. Іваничука, В. Дрозда, Вал. Шевчука. Увиразнити цю тезу можна було б і шляхом розгляду творів яскравих представників сучасної прози – В. Даниленка та О. Жовни, адже у творчості цих письменників мистецькі традиції М. Коцюбинського й постімпресіоністична поетика теж знайшли

помітний відбиток. Відтак, рецензована монографія накреслює перспективи для подальших пошуків у визначеному напрямі, спонукає до продовження наукового дискурсу, адже літературний процес перебуває в постійному розвитку, є динамічним і поліфонічним явищем.

Загалом, усе зазначене дає змогу констатувати, що поява монографії А. Меншій ““Напоєні красою слів твоїх...”: “школа” М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі” є безперечним здобутком літературознавства. Авторці книжки вдалося здійснити комплексне і ґрунтовне дослідження феномену літературної “школи” М. Коцюбинського, простежити взаємозв’язок традиції й новаторства в прозі кінця ХІХ, ХХ й початку ХХІ ст., репрезентувати власне бачення художньої природи постімпресіонізму в українській літературі, базоване на вивченні значного текстового масиву й системному осмисленні мистецьких явищ. Важливою особливістю монографічного дослідження є наявність як історико-літературного, так і теоретичного дискурсів. Монографія привертає увагу і вдало витриманим мовно-стильовим балансом: науковий стиль викладу синтезований із науково-популярним, а тому книжка знайде зацікавленого реципієнта як у середовищі науковців, так і серед широкої аудиторії. Окремо варто згадати майстерне оформлення монографії: фрагмент панно М. Жука “Чорне і біле” (на обкладинці), портрет М. Коцюбинського цього ж художника – все це гармоніює зі змістовим наповненням книжки, увиразнює її ідейно-художню цінність й естетичну оригінальність.

*Ірина Приліпко
м. Київ*

Отримано 11 жовтня 2016 р.